

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban

Őri Péter

Másfél évszázad a számok bűvöletében...

150 éves a Statisztikai Hivatal

2017. május 25.

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/KSH körül

- KSH
- Budapest Főváros Statisztikai Hivatala
- KSH Könyvtár
- KSH Levéltár
- KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
  - A.) Adatgyűjtés (pl. népszámlálások, népmozgalmi adatok), publikációk és elemzések, amelyek mára történetivé váltak
  - B.) Eredetileg is történeti demográfiai kutatások, pl. Kőrösy népmozgalmi és árstatisztikai adatsorai, II. József népszámlálása (adatgyűjtés, publikáció és elemzés: Thirring Gusztáv, Dányi Dezső, Dávid Zoltán, Faragó Tamás), településszintű (Andorka Rudolf) és mintavételes (Dányi Dezső) családrekonstrukció, részvétel a princetoni termékenységvizsgálatban (Tekse Kálmán, Dányi Dezső), háztartásszerkezeti kutatások (Faragó Tamás), községsoros népmozgalmi adatgyűjtés 1828-tól 1969-ig (Klinger András)

A.) Mára történetivé vált adatgyűjtések

- Népszámlálások
  - Publikált (többnyire megye- vagy járássoros) anyagok
    - Magyar Statisztikai Közlemények
    - Néda – Népszámlálási digitális adattár (KSH Könyvtár)
    - Budapesti Statisztikai Közlemények
(<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BpStatKozlemenyek>)
  - Levéltári anyag
    - Megyei levéltárak: 1869-es népszámlálás községsoros összesítései, eredeti számlálólapjai (mai Magyarországon töredékes)
    - Nemzeti Levéltár: 1880- Községi összesítő táblák (KSH Levéltár anyaga eredetileg)
    - 1970-es népszámlálás 25%-os reprezentatív mintája: individuális szintű, nők reprodukív élettörténete
- Népmozgalmi adatok
  - Publikált (többnyire megye- vagy járássoros) anyagok
  - Budapesti Statisztikai Közlemények
(<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BpStatKozlemenyek>)

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- Fontos összefoglaló művek
  - Faragó Tamás: A magyarországi történeti demográfiai kutatás vázlatos története I. A kezdetektől 1945-ig. *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyv*, 2006/2008, 5-39.
  - Faragó, Tamás: *Historical Demography in Hungary. A History of Research*. Working Papers on Population, Family and Welfare, no. 16, Budapest: Demographic Research Institute, 2013.
  - Faragó Tamás: *Három évtized. A KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportjának története (1954–1985)*. KSH Könyvtár, Budapest, 2015.
  - Rózsa, Dávid (szerk.): *Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből. Életrajzi lexikon a XVI. századtól napjainkig*. KSH Könyvtár, Budapest, 2014.

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- I. világháború előtt: forráskiadás, forráskritika, népességszám, etnikai összetétel változásai, településtörténet
  - Kőrösy József (Fővárosi Statisztikai Hivatal)
    - Történeti idősorok (árak (1791-) és népességszámok, népmozgalmi adatok (1813-)) a fővárosról
    - Demográfiai elemzések: Budapest halandósági, közegészségügyi viszonyai az 1870-es évektől, népszámlálási adatközlések és elemzések
  - Acsády Ignác: *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, 1720-21*. Atheneum, Budapest, 1896, (Magyar Statisztikai Közlemények, Új Folyam, 12.)
    - 1715. és 1720. évi adóösszeírások kiadása és elemző tanulmány
  - Thirring Gusztáv kb. 1906-ig
    - Források feltárása, forráskritikai elemzések (Józsefi népszámlálás, 19. sz. első felének nem nemes összeírásai)

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- Két háború között
  - *Magyar Statisztikai Szemle, Journal de la Société Statistique Hongroise*
  - Thirring Gusztáv
    - Monográfia és forráskiadás: *Magyarország népessége II. József korában*, MTA, Budapest, 1938.
    - Tanulmányok a Józsefi összeírásról és a 19. századi nem nemes összeírásokról
    - Településszintű elemzések (Budapest, Sopron, Kőszeg, de Jászberény, Kecskemét, Komárom is)
  - Kovács Alajos – egyke kérdés

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- II. világháború után
  - 1960 előtt: Kovacsics József (KSH Könyvtár igazgatója, 1960-tól ELTE) – „történeti statisztika” – forráskiadás, forráskritika
    - Forráskritikai tanulmányok: Kovacsics, József (szerk.): *A történeti statisztika forrásai*. Budapest: Közgazdasági és Jogi K. 1957.
    - *Történeti Statisztikai Közlemények (1957–1959)*
  - Thirring Lajos – termékenységi átmenet, foglalkozás, társ. helyzet szerinti különbségek
  - 1960–1983: KSH Könyvtár történeti statisztikai kutatócsoportja (Dányi Dezső, Dávid Zoltán, Fügedi Erik, Faragó Tamás, Benda Gyula, Perjés Géza)
    - Forráskiadás, forráskritika
      - Dányi, Dezső – Dávid, Zoltán (szerk.): *Az első magyarországi népszámlálás, 1784-1787*. Budapest: KSH Könyvtár – Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, 1960. + több kiegészítés
      - *Magyarország történeti helységnévtára (1773–1808)*
      - 18. századi lélekösszeírások kutatása
      - 18–19. századi népszámlálások és népességösszeírások feltérképezése

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- *Történeti Statisztikai Kötetek* (1961–1973)
  - *Történeti statisztikai Füzetek* (1978–)
  - *Történeti Statisztikai Évkönyvek* (1960-as évek)
  - *Történeti Statisztikai Tanulmányok* (1975–1986)
  - Dányi Dezső – népesedélmélet, népszámlálások, népösszeírások története, termékenységcsökkenés
  - Faragó Tamás – család, házasság, háztartásszerkezet a 18. században
  - Fügedi Erik – középkori arisztokrácia demográfiája, család, háztartás, rokonság a középkorban, 18. századi népességtörténeti források
  - 1983 után a *Történeti helységnévtár* kiadása
  - Utóbbi évek: források online közzététele, statisztikatörténeti kötetek
- Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban (1960–80-as évek)
- Községsoros népmozgalmi adatok kiadása (egyházi majd állami anyakönyvek) Klinger András és mts. 1828–1900 és 1901–1968
  - Acsádi György – Klinger András: *Magyarország népesedése a két világháború között*. Budapest: Közgazdasági és Jogi K. 1965.

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája*. Közgazdasági és Jogi K. Bp. 1963.
- Történeti demográfia a KSH-ban (1990–): a Népszámlálási Főosztály és a Levéltár
  - Forráskiadás: országos és településsoros adatok (felekezeti összetétel szerint): Kovacsics József, Kepecs József, Klinger András, Pálházy László, Jeney Andrásné, Dávid Zoltán
  - Népszámlálások története (Thirring Lajos)
  - Dányi Dezső: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálások*. KSH, 1993.
  - *Történeti Statisztikai Idősorok*, KSH, Bp. 1992. (szerk.: Klinger A.)
  - *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára sorozat* (Kovacsics József)
  - Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája*. KSH, Bp. 1997.
  - Jeney Andrásné (szerk.): *Történeti összehasonlító helységnévtár (1773–1913)*, KSH Levéltár, Bp. 1998.
  - Dávid Zoltán (szerk.): *Az 1598. évi házösszeírás*. KSH Levéltár, Bp. 2001.
  - Czibulka Zoltán, Heinz Ervin, Lakatos Miklós: *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941-es népszámlálás*, KSH, Bp. 2004.

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- KSH NKI (1990 előtt): Andorka Rudolf, Dányi Dezső, B. Lukács Ágnes, Nemeskéri János, Tekse Kálmán, Tamásy József
  - Paleodemográfia módszere (Nemeskéri János)
  - Princetoni termékenység vizsgálat (Dányi Dezső, Tekse Kálmán)
  - Andorka Rudolf településszintű családrekonstrukciós vizsgálatai (1970-1980-as évek)
  - Dányi Dezső mintavételes családrekonstrukciója (1980-as évek)
  - B. Lukács Ágnes mintavételes anyakönyvi kutatása az 1820-as évekre
  - Demográfiai átmenet kutatása (1980-as évek)
  - *Történeti Demográfiai Füzetek* (198–1996)
    - Andorka Rudolf: *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*. KSH NKI, Bp. 1988. (4)
    - [Dányi Dezső (szerk.):] *Demográfiai átmenet Magyarországon*. KSH NKI, Bp. 1991. (9)

Történeti demográfiai kutatások a KSH-ban/körül

- KSH NKI (1990 után)
  - II. Józsefi népszámlálás adatainak kiegészítése (Faragó Tamás)
  - *Történeti Demográfiai Évkönyv* (2000–2008) (Faragó Tamás – Őri Péter)
  - *Mosaic* adatbázis (Őri Péter – Pakot Levente)
  - Családrekonstrukciós adatbázis építése (Őri Péter – Pakot Levente)
    - Bük, Csepreg és környéke
    - Zsámbék, Tök, Perbál

Családrekonstrukció – Andorka R. (Bük, 1980-as évek): családlap

K. János
Jóh. Este

(25) I. B

A. B

Kottai János leg. Jóh. Zuzsanna
1807 (26) 1833. V. 12. 1811 (22)

Woj
T. Adám
Kunói Este

✓ 1872. IV. 9 (65) - 1857. VIII. 2 (46)

Sor-szám	Gyerekek neve	Szül. év	Anyakora a gyermek születésekor	Születési intervallum	Házastárs neve	Haldolási időpont	Életkor
1.	János	1834. X. 15	23		-		
2.	József	1837. VIII. 3.	26		-	1838. IV. 27.	
3.	István	1839. VIII. 15.	28		Fehér Anna	1878. VII. 25	
4.	Rozina	1842. XI. 23.	31		-	1844. II. 21.	
5.	Rozina	1845. I. 25.	34		Wemese István	-	
6.	Sándor	1847. VIII. 14.	36		Gyurócz Lida	-	
7.	Ferenc	1850. IX. 15.	39		Gröngy Judit	-	
8.	Zuzsanna	1853. I. 25.	42		-	1854. V. 9.	
9.	Zuzsanna	1857. VIII. 25.	46		-	1857. IX. 16.	

Korai születéskorlátozás és termékenységi variációk Magyarországon: Andorka családrekonstrukciós eredményei: teljes házas termékenységi arányszámok

	Régió	Nemzetiség	Vallás	Házassági kohorsz			
				1730-1789	1791-1820	1821-1850	1851-1895
Vajszló és Besence	Dél	H	C	6.49		3.98	2.76
Alsónyék és Sárpilis	Dél	H	C	6.1	3.73	3.66	2.73
Bakonya	Dél	H	RC	5.5	4.94	3.6	
Töttös	Dél	H	RC	6.71	6.1	4.71	
Kerkáskápolna	Nyugat	H	C		4.41		2.5
Velem	Nyugat	H	RC	7.45	6.36		
Rábakecöl	Nyugat	H	RC	9.21	7.4	7.5	
Pócsmegyer	Közép	H	C	5.87	6.39	6.77	5.42
Átány	Kelet	H	C	6.54	6.23	6.3	6.78
Bárna	Észak	Sl	RC		7.8	7.45	7.38
Felsővadász	Észak	Uk	GC		4.99	6.25	8.67

Házasságtermékenységi arányszám (15–49 éves házas nők, mintavételes családrekonstrukció, Dányi Dezső)

	Dunántúl	Észak	Tiszántúl	Alföld	Összesen
Házasságkohorsz, 1830-39					
Római katolikus	8.720	6.235	7.310	7.550	7.625
Református	7.290	6.725	7.850	7.275	7.085
Evangélikus	8.580	7.745	5.820	7.795	7.885
Összesen	8.196	6.902	6.993	7.540	7.532
N	1976 házasság (MF1)				
Házasságkohorsz, 1850-59					
Római katolikus	6.745	7.205	7.285	6.590	6.956
Református	6.250	7.080	6.350	5.500	6.295
Evangélikus	7.510	6.050	7.040	8.260	7.215
Összesen	6.760	7.075	6.660	6.275	6.693
N	1797 házasság (MF1)				

A termékenységi átmenet sajátosságai Magyarországon

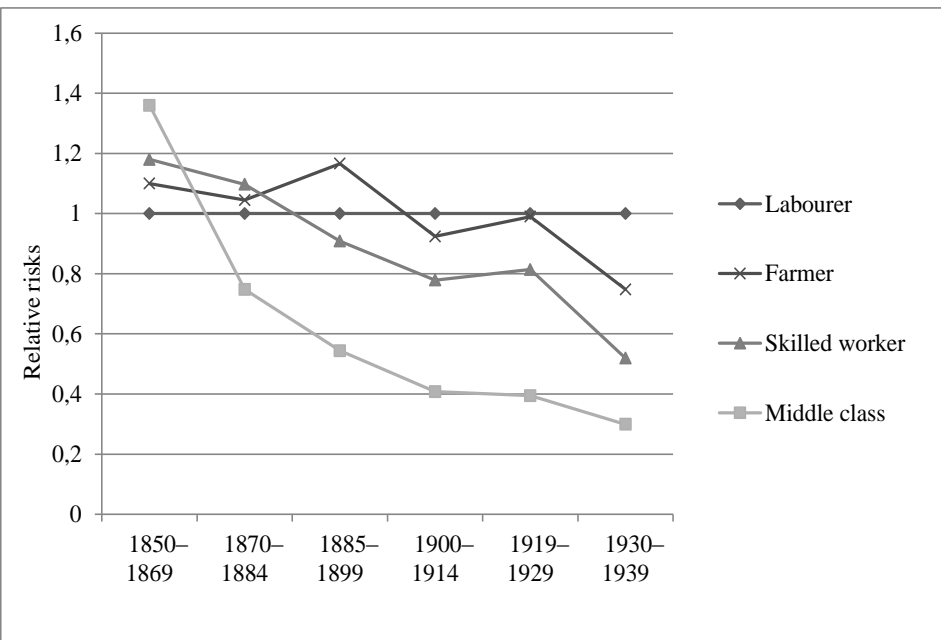
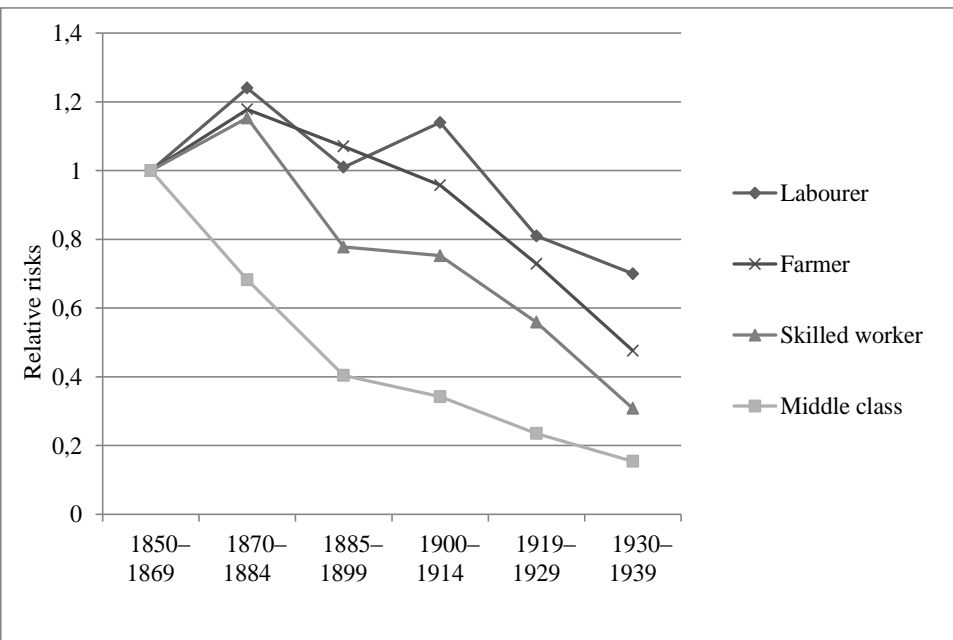
- Nagy változatosság, erős területi különbségek a premodern termékenység szintjében (Andorka, Hablicsek 1991)
- Néhány faluban (főleg Dél- Magyarországon) korai születéskorlátozás a 18. század végétől (Andorka), rurális környezetben
- A termékenységcsökkenés országos szinten is érezhető az 1850-es évektől (Dányi D. 1991): 1830–39 és 1850–59 házaspárok között kb. 8%-os, termékenységi átmenet kezdete?
- Lassan és fokozatosan terjedő születéskorlátozás, csökkenő termékenység a 19. században (felekezeti vagy regionalitás???)
- Európai szinten alacsony termékenység 1880 és 1910 között, viszont hasonlóan alacsony ütemű csökkenés
- A halandóság csökkenése nem előzte meg a termékenységet, legalábbis nem mindenhol, termékenységcsökkenés és halandóságcsökkenés párhuzamosan (Katus 1980)
- Magas nupcialitás (széleskörű és fiatal házasságkötés)
- 1920 és 1960 között erős további termékenységcsökkenés (Kamarás 1991)

Bük, családrekonstrukciós adatbázis (Pakot Levente), eseménytörténeti elemzés, egy következő szülés esélye 15–49 éves, első házasságukban élő, legalább egygyerekes nőknél, 1850–1939

A történeti periódus nettó hatása társ. helyzet szerint

A társ. helyzet nettó hatása történeti periódus szerint

Forrás: Pakot Levente – Óri Péter: Socioeconomic and religious differentials in marital fertility during the fertility transition: a micro-level study from Western Hungary, 1850–1939. *Demográfia*, 2015. 58(5), 5–37.

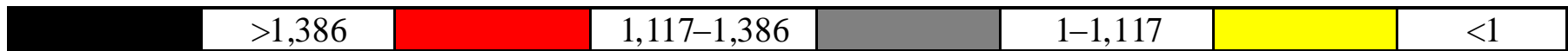
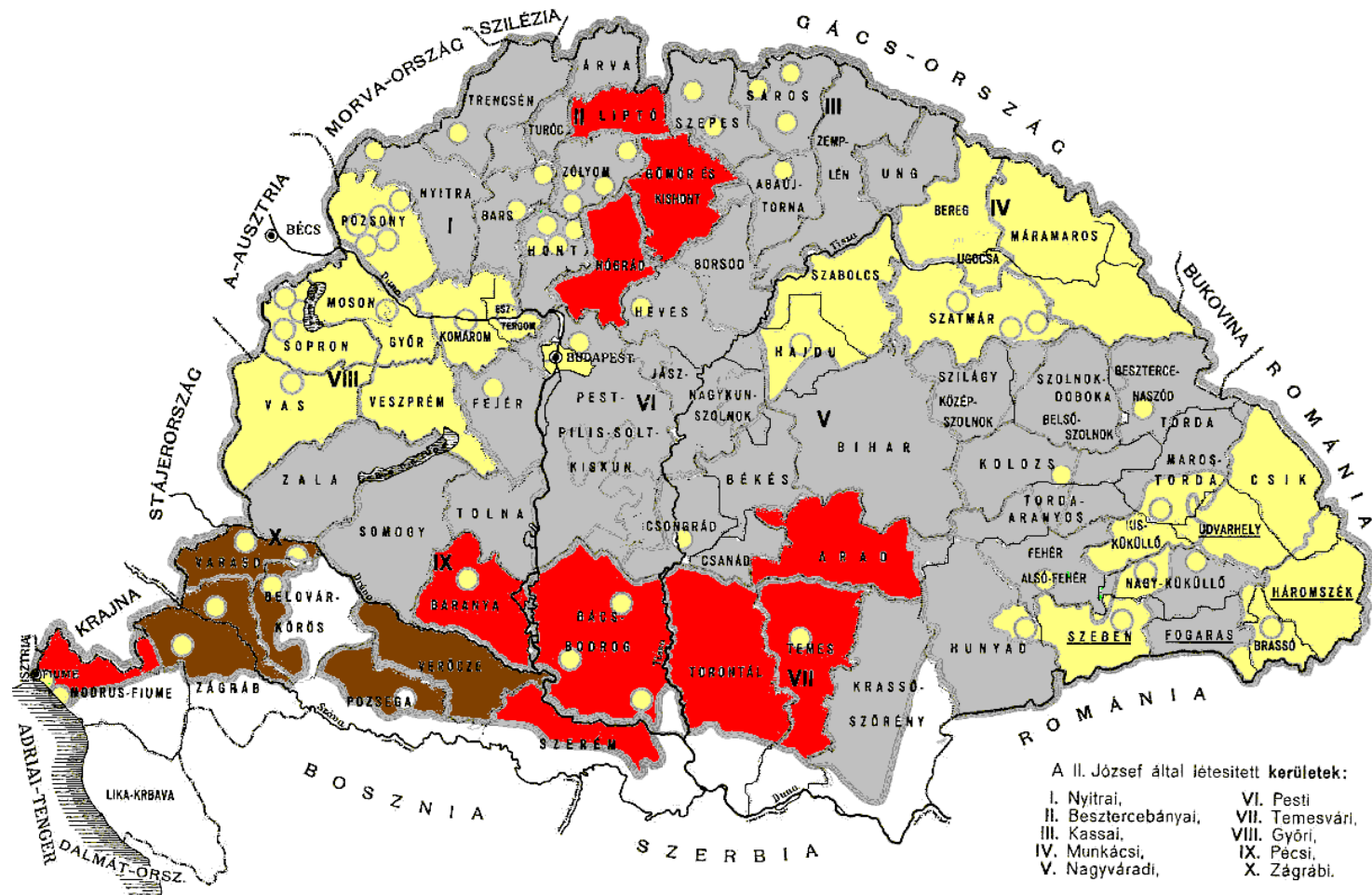

Háztartásszerkezeti kutatások Magyarországon

- Makroszinten
  - Faragó 1977: összetett háztartás-típus terjedőben 1787 és 1828 között (források: Józsefi népszámlálás 1784–1787, Conscriptio Ignobilium 1804–1828, változók: házas férfi/háztartás (1787), 18 év fölötti fiúk és vejek/háztartás – helyi túlnépesedés, a egész feudális agrárrendszer válsága?
  - Faragó 2001 (angolul 1998 és 2003): A Hajnal-vonal tesztelése megyei adatokon (első házasságkötés átl. kora, szolgák aránya, átl. háztartásméret, házas férfi/háztartás; források: Conscriptio Animarum és Józsefi népszámlálás): több alternatív modell, migráció szerepe, „nyugati” és „keleti” népességek keveredése
- Mikroszinten
  - Andorka és Faragó és mások (1970–1980-as évek): nominális háztartáslisták elemzése a Laslett-tipológia szerint
    - Magyarország köztes helyzetben a háztartás-kialakítás és a házasságkötési szokások terén (Andorka – Faragó 1983)
  - Husz 2002: Zsámbéki lélekösszeírások elemzése (1795–1869)
    - Időben változó háztartásszerkezet (1830-ig az összetett formák válnak gyakoribbá, utána az ellenkezője)
    - Változások oka: a szülői ház elhagyásának nehézségei
    - A kulturális háttér (öröklési szokások) és a külső tényezők szerepe (gazdasági változások, migráció, halandóság)
  - Benda 2002, 2008: Keszthely, öröklési rendszer, településrész, gazdálkodás módja, a vagyon átadásának menete mint a generációk együttélését meghatározó tényező

Háztartásstruktúra Magyarországon, 1787

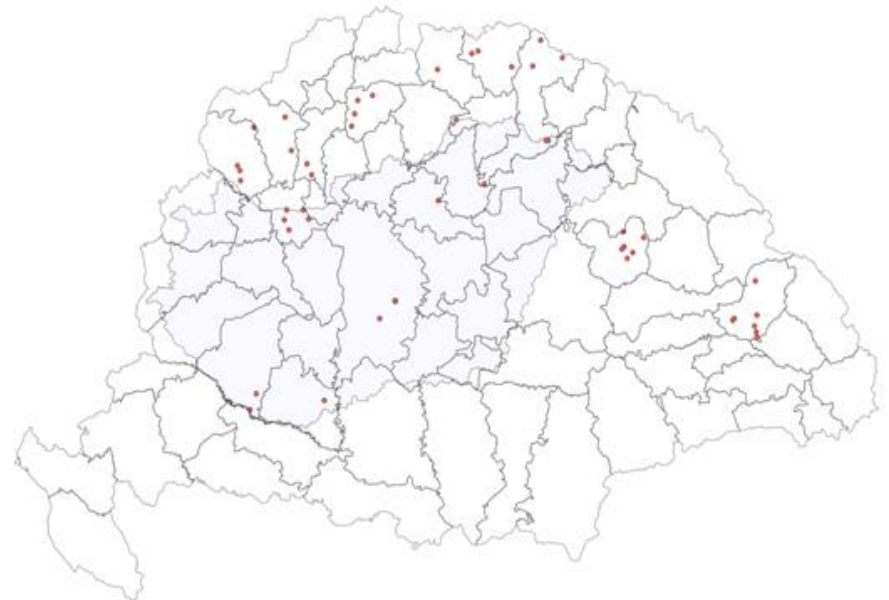
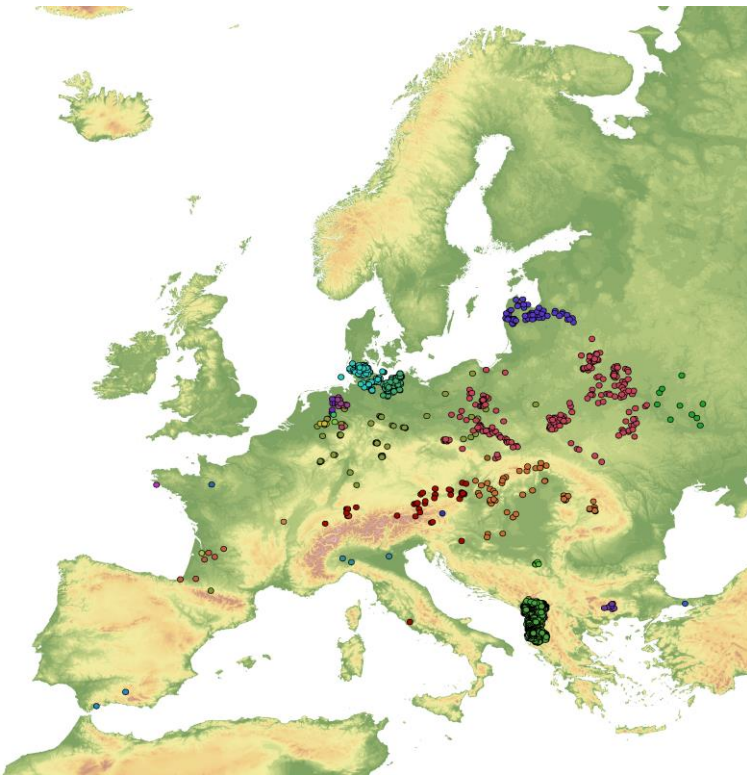

Forrás: Census, 1787, pl. Faragó T.: Different Household Formation Systems in Hungary at the End of the 18th Century: Variations on John Hajnal's Thesis, *Demográfia*, Special Edition, 2003, vol. 46, 134.

MOSAIC-adatbázis

- Max Planck Institute for Demographic Research, www.censusmosaic.org
- Levéltári leltárok a résztvevő országokból: individuális népszámlálási anyagok
- on-line népszámlálási adatbázis a kontinentális Európára, nemzeti szintű reprezentatív mintákból: Mo.: 1869 – 31 406 személy, 6577 háztartás (KSH NKI)

Forrás: Óri P. – Pakot L.: *Residence Patterns in Nineteenth-century Hungary: Evidence from the Hungarian Mosaic Sample*. (Working Papers on Population, Family and Welfare 20.) Demographic Research Institute, Budapest, 2014. 12.

Átlagos háztartásméret és háztartásszerkezet a Laslett-típológia szerint, Mosaic-minta, 1869

	Háztartások				Jelenlévő népesség		Átl. háztart. méret
	Eredeti		Módosított		Módosított		
	N	%	N	%	N	%	
Egyedülállók	228	3,5	190	3,0	190	0,6	1,0
Nem család	148	2,3	141	2,3	446	1,5	3,2
Egyszerű	4919	74,8	4380	70,2	19357	63,4	4,4
Kiterjesztett	633	9,6	654	10,5	3563	11,7	5,4
Összetett	649	9,9	877	14,0	6962	22,8	7,9
Összesen	6577	100,0	6242	100,0	30518	100,0	4,9

**A háztartás-
szerkezet
meghatáro-
zó: log.
regresszió
a
kiterjesztett
és összetett
formák
előfordulá-
sára**

		Exp(B)	Sig.	N	%
Régió	Nyugat-Felvidék	(ref.)		579	9,3
	Kelet-Felvidék	1,44*		638	10,2
	Alföld	0,64**		775	12,4
	Közép-Felvidék	1,89***		319	5,1
	Északkelet- Magyaró.	1,17		425	6,8
	Észak-Dunántúl	1,23		849	13,6
	Partium	0,6**		679	10,9
	Dél-Dunántúl	1,39*		783	12,5
	Erdély	0,59***		1195	19,1
Nem	Férfi	(ref.)		5417	86,8
	Nő	1,64***		825	13,2
Kor	<25	1,32		229	3,7
	26-35	1,33**		1402	22,5
	36-45	(ref.)		1754	28,1
	46-55	1,72***		1513	24,2
	56-65	3,85***		905	14,5
	66+	7,27***		434	7,0
Felekezet	Római katolikus	(ref.)		2985	47,8
	Izraelita	0,94		260	4,2
	Görög katolikus	1,38**		898	14,4
	Ortodox	1,22		486	7,8
	Evangélikus	1,31*		401	6,4
	Református	1,06		1212	19,4
Foglalkozás	Nem fizikai	0,68*		465	4,7
	Iparos	1,27†		612	9,8
	Földtulajdonos	3,95***		2795	44,8
	Képzetlen fizikai	(ref.)		2311	37,0
	Hiányzó	0,56		59	0,9
Szolga	Nincs jelen	(ref.)		5383	86,2
	Jelen	0,91		859	13,8
Nagelkerke R2	0.23				
Konstans	0,08***				

*** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, † p<0,1

Forrás: Óri Péter
– Pakot Levente:
Háztartászerke-
zet a 19. századi
Magyarországon.
Korall, 2016.
17(65), 184.